

УДК 37.013.42:]343.846:343.91

DOI 10.32755/sjeducation.2021.02.114

ТЕХНОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТА УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В АСПЕКТІ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Пасічник Олена Миколаївна, старший викладач кафедри

педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: elenashportuyuk@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-0252-5594

У статті розглянуто інститут умовно дострокового звільнення від відбування покарання як один із засобів стимулювання поведінки засудженого в аспекті проведення соціально-виховної роботи. Соціально-виховна робота з особами, які знаходяться в місцях позбавлення волі, направлена на виправлення та ресоціалізацію. Особливу роль у корекції поведінки засуджених відіграють методи мотивації та стимулювання поведінки, до яких належать різного плану заохочення та пільги.

Багаторічна практика існування та застосування інституту умовно-дострокового звільнення довела, що формуванням у свідомості засуджених реальних перспектив дострокового звільнення від покарання створює сприятливі умови для більш ефективного проходження процесів виправлення та досягнення цілей кримінально-виконавчого законодавства.

Для застосування цієї норми має бути в наявності дві ознаки: формальна (юридична) передбачає факт відбуття засудженим передбаченої законом частини строку покарання та фактична (суб'єктивна) ознака, яка передбачає, що засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці повинен довести своє виправлення. Орієнтиром для визначення того, що засуджений «довів своє виправлення», визнана сумлінна поведінка, сумлінне ставлення до праці, до навчання, активна участь у роботі самодіяльних організацій. Сумлінна поведінка має передбачати не тільки наявність у засудженого заохочень, але й доводити те, що засуджений подає приклад поведінки іншим засудженим. Сумлінне ставлення до праці передбачає прагнення засудженого до перевиконання встановлених норм виробітку або зразкового виконання робіт, а також відшкодування збитків, заподіяних злочином і надання матеріальної допомоги сім'ї або виплати позовів.

Однак попри актуальність та тривалість використання інструмента умовно-дострокового звільнення існує низка питань щодо технології його застосування, визначення ступеня виправлення під час прийняття рішення щодо застосування цієї пільги, розгляду матеріалів судом за заявою засудженого, а також підготовки необхідних матеріалів для суду в рамках впровадження оцінки ризиків.

Ключові слова: соціально-виховна робота, умовно-дострокове звільнення, технологія застосування, стимулювання поведінки засуджених.

TECHNOLOGY OF THE APPLICATION OF CONDITIONAL EARLY RELEASE IN THE ASPECT OF SOCIAL AND EDUCATIONAL WORK WITH CONVICTED PERSONS

Pasichnyk Olena, Senior lecturer of the Department of Pedagogy and Humanitarian Sciences;
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha str., 14000, Chernihiv, Ukraine,
e-mail: elenashportyuk@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-0252-5594

The article examines the issue of the institute of conditional early release from serving a sentence as one of the means of stimulating the convict's behavior in terms of social and educational work. Social and educational work with persons, who are in places of deprivation of liberty is aimed at correction and resocialization, where a special role in correcting the convicts' behavior is played by methods of motivation and stimulation of behavior, which include various incentives and benefits.

The long-term practice of existence and application of the institution of conditional early release from serving a sentence has proved that the formations in the convicts' minds of real prospects of conditional early release from serving a sentence creates favorable conditions for more effective correction and achievement of the criminal law purposes.

To apply this norm, there must be 2 signs: the formal (legal) one presupposes the fact that the convict has served the part of the sentence, provided by law and factual (subjective) one, which presupposes that the convict must prove his correction by conscientious behavior and attitude to work. Conscientious behavior, conscientious attitude to work and to study, active participation in the work of amateur organizations is recognized as a reference point for determining that the convict "proved his correction". Conscientious behavior should provide not only for the convict to have incentives but also to prove that the convict gives an example of behavior for other convicts. Conscientious attitude to work implies the convict's desire to exceed the established norms of production or exemplary performance of work, as well as compensation for damages caused by the crime and the provision of material assistance to the family or the payment of claims.

However, despite the relevance and duration of the process of conditional early release from serving a sentence, there are a number of issues regarding the technology of its application, determining the degree of correction in deciding on the application of this benefit, consideration of materials by the court at the request of the convict, along with the preparation of necessary materials for the court.

Key words: social and educational work, conditional early release, technology of application, stimulation of behavior of convicts.

Постановка проблеми. Соціально-виховна робота з особами, які знаходяться в місцях позбавлення волі, направлена на виправлення та ресоціалізацію останніх під дією різноманітних

методів, форм та засобів психолого-педагогічного впливу. Особливу роль у корекції поведінки засуджених відіграють методи мотивації та стимулювання поведінки, до яких належать різного плану заохочення та пільги (заохочення передбачені ст. 130 КВК України, а також пільги передбачені: ст. 101 КВК України (зміна умов тримання), ст. 82 КК України (заміна невідбутої частини покарання на більш м'яке), ст. 81, 107 КК України умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання). Зазначені методи заохочення виявляються в оцінці та схваленні позитивних вчинків засудженого, вони спрямовані на закріплення позитивних і гальмування негативних вчинків та спонукання засудженого до активності в різних сферах діяльності (трудовій, навчальній, громадській, дозвільній). Прогресивна система виконання покарання ефективно використовує інститут умовно-дostroкового звільнення, як заохочувальну норму до засуджених, які довели своє виправлення та як стимулюючу норму до осіб, які стають чи стали на шлях виправлення.

Безумовно покарання як соціально-правовий засіб боротьби із злочинністю має забезпечувати свої основні цілі – виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових злочинів, однак одним з важливих принципів кримінального покарання є економія кримінальної репресії та принцип пріоритетного розвитку заохочувальної політики над репресивною. Досягати цілей покарання шляхом стимулювання поведінки і разом з тим забезпечувати його мінімальну необхідність дозволяє інститут умовно-дostroкового звільнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування умовно-дostroкового звільнення розглядається як у наукових працях, присвячених прогресивній системі відбування покарань, так і наукових працях, які безпосередньо присвячені дослідженням окремих елементів заохочувальної практики, що використовують у соціально-виховній роботі. У своїх наукових доробках корекцію поведінки засуджених під впливом стимулюючих та заохочувальних заходів, а саме умовно-дostroкового звільнення, висвітлювали В. Дрижак [13], С. Караман [5], С. Чебоненко [13], О. Третяк [12] та ін. Питання застосування умовно-дostroкового звільнення до неповнолітніх розкрила у дисертаційному дослі-

дженні О. Дащенко [2]. Бадира В. у своїй науковій праці висвітлювала стимулювальне значення умовно-дostroкового звільнення при відбуванні покарань засудженими жінками [1].

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу інструмента умовно-дostroкового звільнення як заохочувальної норми, що використовується з метою корекції поведінки засуджених в аспекті проведення соціально-виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Багаторічна практика існування та застосування інституту умовно-дostroкового звільнення довела, що формуванням у свідомості засуджених реальних перспектив дostroкового звільнення від покарання створює сприятливі умови для більш ефективного проходження процесів виправлення та досягнення цілей кримінально-виконавчого законодавства. Гуманізація кримінального законодавства вивела зазначену норму на досить популярний рівень. Однак попри її актуальність та тривалість використання існує низка питань щодо технології застосування умовно-дostroкового звільнення, ступеня виправлення під час прийняття рішення щодо застосування цієї пільги, а також підготовки необхідних матеріалів для суду в рамках впровадження оцінки ризиків.

Застосування умовно-дostroкового звільнення регламентується ст. 81 КК України та ст. 107 КК України для засуджених неповнолітніх. Казначєєва Д. вважає, що умовно-дostroкове звільнення можна розцінювати як пільгу, вияв довіри до засудженого, який відповідно до законодавства довів своє виправлення [4]. Питанням підготовки матеріалів до суду для застосування умовно-дostroкового звільнення займаються співробітники відділу соціально-виховної та психологічної роботи та відділу по контролю за виконанням судових рішень, тому зазначені категорії персоналу мають володіти знаннями щодо педагогічних особливостей стимулювання поведінки засуджених шляхом застосування цієї пільги, особливостей застосування умовно-дostroкового звільнення, правил обрахування дати настання пільги та порядком підготовки матеріалів для суду щодо можливості застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання.

Для застосування цієї норми має бути в наявності 2 ознаки: формальна (юридична) та фактична (суб'єктивна). Формальну

ознаку вважають умовою для можливості застосування умовно-дострокового звільнення, вона передбачає фактичне відбуття засудженим певної частини призначеного судом покарання, а фактичну ознаку розглядають як підставу для можливості застосування умовно-дострокового звільнення і вона виявляється у ступені виправлення.

Умовою для можливості застосування умовно-дострокового звільнення є факт відбуття засудженим передбаченої законом частини строку покарання:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Як бачимо, формальна ознака залежить від таких факторів: тяжкості злочину, належності злочину до корупційних; форми провини (умисний злочин чи злочин вчинений з необережності), а також обтяжує ситуацію вчинення повторного злочину до погашення або зняття судимості і вчинення повторного злочину під час невідбутої частини покарання, якщо особа раніше звільнялась умовно-достроково та не залежить від засудженого.

Також важливим під час обрахування формальної ознаки (конкретної дати, після настання якої матеріали щодо застосування умовно-дострокового звільнення можуть бути подані до суду) є правильно визначити початок строку відбування покарання (повинен бути вказаний у вирокі суду), сам термін покарання відповідно до вироку суду, враховуючи всі заліки, визна-

чені судовими рішеннями, а також правильно вирахувати відбуту частину покарання, користуючись факторами, вказаними у ст. 81, 107 КК України (тяжкість злочину, умисел та ін.).

Фактична (суб'єктивна) ознака або умова для застосування умовно-дострокового звільнення передбачає, що засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці повинен довести своє виправлення. Як ми знаємо, чинне законодавство передбачає три ступені виправлення: «стає на шлях виправлення» (для застосування ст. 101 КВК України), «став на шлях виправлення» (для застосування ст. 82 КК України) та «довів своє виправлення сумлінною поведінкою та ставленням до праці», що передбачає можливість розгляду засудженого на умовно-дострокове звільнення (ст. 81, 107 КК України)). Законодавець не дає чіткого визначення критеріїв ступенів виправлення, однак зазначені поняття є підставою для зміни умов тримання та для прийняття судом рішення щодо умовно-дострокового звільнення засудженого.

І якщо для ступенів «стає на шлях виправлення» та «став на шлях виправлення» взагалі не зазначено в нормах закону конкретних критеріїв, то основним орієнтиром для визначення того, що засуджений «довів своє виправлення», є визначена сумлінна поведінка, сумлінне ставлення до праці, до навчання, активна участь у роботі самодіяльних організацій. Рекомендації Департаменту з питань виконання покарань дають роз'яснення, що сумлінна поведінка має передбачати не тільки наявність у засудженого заохочень, але й доводити те, що засуджений подає приклад поведінки іншим засудженим. Вважається, що не можна розглядати як сумлінну поведінку лише формальний факт відсутності у засудженого не знятих або погашених у встановленому порядку заходів стягнення, оскільки дотримання вимог режиму відбування покарання є обов'язком засудженого. Сумлінне ставлення до праці передбачає прагнення засудженого до перевиконання встановлених норм виробітку або зразкового виконання робіт, а також відшкодування збитків, заподіяних злочином, і надання матеріальної допомоги сім'ї, або виплати аліментів [6, с. 227].

Аналізуючи судову практику щодо підтвердження ступеня виправлення, можемо спостерігати, що під час прийняття позитив-

вних рішень щодо умовно-дострокового звільнення суд бере до уваги такі факти: наявність заохочень (повинно бути не менше 2 залежно від тяжкості злочину і терміну покарання), працевлаштування засудженого на виробництві установи та виконання норм виробітку, погашення (повністю або частково) судового позову.

Для своєчасного розгляду матеріалів щодо застосування пільг, передбачених ст. 81 107 КК України, за три місяці до розгляду матеріалів на засіданні комісії відділ (сектор) по контролю за виконанням судових рішень складає списки засуджених, які надаються для організації роботи з підготовки матеріалів заступнику начальника установи (СІЗО) із соціально-виховної та психологічної роботи, начальнику оперативного підрозділу, начальнику відділу нагляду і безпеки установи, начальнику медичної частини. Матеріали щодо можливості застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання мають бути розглянуті на комісії установи не пізніше місячного терміну з дня відкриття пільги. Рішення щодо направлення матеріалів до суду для розгляду питання умовно-дострокового звільнення засудженого приймається на спільному засіданні установи виконання покарань та спостережної комісії колонії на підставі матеріалів особової справи засудженого та матеріалів, які підготував начальник відділення (характеристика на засудженого з відповідним висновком та обґрунтуванням доведення його виправлення, довідка про заохочення та стягнення та ін.). Засідання комісії проводяться не менше двох разів на місяць.

Після прийняття комісією позитивного рішення відділ по контролю за виконанням судових рішень установи формує пакет документів та надсилає до суду, а саме:

- подання, яке містить анкетні дані, в тому числі про наявність чи відсутність непогашених та незнятих судимостей, про відбуту частину строку покарання, поведінку засудженого, ставлення до праці та навчання за весь час відбування покарання (погоджене зі спостережною комісією (службою у справах дітей));
- висновок комісії установи (СІЗО) (витяг з протоколу спільного засідання адміністративної комісії установи (СІЗО) та спостережної комісії);

– характеристика на засудженого з оцінкою ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, визначена з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту;

– дані про достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення (довідка про заохочення та стягнення);

– особова справа засудженого, наказ ВКВСР.

Після затвердження наказом Міністерства юстиції України від 27 листопада 2020 року № 4121/5 Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі, до матеріалів, що направляються до суду, має бути долучена оцінка ризиків [10]. Оцінка ризиків у роботі із засудженими в установах виконання покарань проводиться за встановленою формою з метою виявлення факторів ризику, які обумовлюють протиправну поведінку особи, та визначення потреб, які необхідно задовольнити, з метою його/її виправлення та ресоціалізації та спостереження за основними змінами у поведінці засуджених. Однак, оскільки ця форма поки що не передбачена законодавчими нормами як обов'язкова для врахування судом під час розгляду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення, суди не погоджуються брати її до уваги під час розгляду справ, оскільки вона не є законодавчо регламентованою підставою для прийняття рішення по справі.

Слід також зазначити, що суд у процесі розгляду справи може витребувати від адміністрації установи інші документи, що підтверджують на їх думку ступінь виправлення засудженого та можливість застосування до нього умовно-дострокового звільнення, які не зазначені у цьому переліку, а саме виконання норм виробітку, довідку про погашення позову, довідку про навчання та ін.

Необхідно зауважити, що у разі відмови суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким повторне подання в цьому питанні щодо осіб, засуджених за тяжкі і особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може

бути розглянуто на засіданні комісії та внесено до суду не раніше як через один рік з дня винесення постанови про відмову, а щодо засуджених за інші кримінальні правопорушення та неповнолітніх засуджених – не раніше як через шість місяців [3].

Неврегульованим залишається питання щодо визначення суб'єктів звернення до суду при застосуванні умовно-дostroкового звільнення, оскільки законодавством передбачене як подання адміністрацією до суду пакету документів на засудженого для вирішення питання його звільнення умовно-дostroково після прийняття позитивного рішення комісією установи, так і право засудженого звертатись до суду із заявою самостійно. І оскільки кореспонденція, адресована засудженим до суду, перегляду не підлягає, адміністрація готує пакет документів уже на вимогу суду і доцільність розгляду питання можливості застосування пільги на спільному засіданні адміністративної комісії установи та спостережної комісії підпадає під сумнів.

Висновки. Розглянувши деякі елементи процесу заохочення засуджених в аспекті соціально-виховної роботи, передбачені ст. 81, 107 КК України, можемо стверджувати, що технологія умовно-дostroкове звільнення є одним із видів звільнення від покарання, в якому знайшли своє відображення принцип гуманізму та є заходом психолого-педагогічного впливу, який відіграє особливу роль у корекції поведінки засуджених, виступаючи методом мотивації та стимуляції, є важливим стимулом виправлення засуджених, який чинить позитивний виховний вплив.

Однак реалізація цієї норми в рамках соціально-виховної роботи із засудженими викликає низку питань:

- повною мірою не визначені критерії, які визначають ступені виправлення засуджених;
- визначення періодичності надання заохочень як засобу мотивації;
- не розтлумачено законодавчо поняття «сумлінності» поведінки та ставлення до праці у доведенні виправлення;
- неузгодженість норм під час направлення до суду заяви засудженим щодо застосування до нього умовно-дostroкового звільнення (в які терміни повинна надати характеризуючі мате-

ріали адміністрація та чи повинна розглядати на адміністративній комісії установи);

– законодавчо не визнана необхідність врахування висновку оцінки ризиків щодо скоєння повторного злочину засудженим, матеріали якого направляються до суду, що призводить до марності її проведення.

Зазначені недоліки знижують ефективність застосування умовно-дострокового звільнення в аспекті проведення соціально-виховної роботи та вимагають нормативної та законодавчої регламентації з метою вдосконалення цього інституту.

Список використаних джерел

1. Бадира В. А. Виправлення жінок, засуджених до позбавлення волі, як мета покарання: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2005. 241 с.

2. Дащенко О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2009. 23 с.

3. Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: затв. наказом М-ва юстиції України від 08.06.2012 р. № 847/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text>.

4. Казначеева Д. В. Кримінально-виконавчі засади звільнення засуджених від відбування покарання (кримінально-виконавчий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук / Харківський інститут внутрішніх справ. Харків, 2011. 206 с.

5. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 448 с.

6. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. комент.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Одиссей, 2005. 560 с.

7. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10; № 11–12. № 13. Ст. 88.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

10. Методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі: затв. наказом М-ва юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5.

11. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції від 04.11.2013 № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>.

12. Третяк О. С. Теоретико-методологічні засади проведення соціальної та виховної роботи із засудженими до позбавлення волі: монографія. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2012. 400 с.

13. Чебоненко С. О., Дрижак В. В., Новак В. І. Пенітенціарна педагогіка та соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі. Чернігів, 2006. 124 с.

References

1. Badyra, V. A. (2005), *Correction of women sentenced to imprisonment as a purpose of punishment*: PhD in Law thesis, Humanities University “Zaporizhzhya Institute of State and Municipal Administration”, Zaporizhzhia.

2. Dashchenko, O. V. (2009), *Conditional early release from serving a sentence of juveniles*: PhD in Law thesis, Classical Private University, Zaporizhzhia.

3. Instruction on the Work of Departments (groups, sectors, senior inspectors) control on the execution of court decisions of correctional institutions and pre-trial detention centers: approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine dated June 8, 2012 № 847/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text>.

4. Kazncheeva, D. V. (2011), *Criminal and executive principles of release of convicts from serving a sentence (criminal and executive analysis)*: PhD in Law thesis, Kharkiv Institute of Internal Affairs, Kharkiv.

5. Karaman, O. L. (2012), *Socio-pedagogical work with juveniles in correctional institutions*: monograph, Publishing house of Luhansk national university of Taras Shevchenko, Luhansk.

6. *Criminal and Executive Code of Ukraine: scientific-practical commentary* (2005) in Stepaniuka A. Kh. (Ed.), LLC “Odyssey”, Kharkiv, pp. 227.

7. Ukraine (2004), *Criminal and Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. Ukraine (2013), *Criminal and Procedural Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

9. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

10. *Methodical recommendations on risk assessment of re-offending by convicts*: approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine dated November 11, 2020, № 4121/5.

11. *On the organization of social, educational and psychological work with convicts*: order of the Ministry of Justice dated November 04, 2013 № 2300/5, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>.

12. Tretiak, O. S. (2012), *Theoretical and methodological principles of social and educational work with convicts*: monograph, Chernihiv National Pedagogical University of T.H. Shevchenko, Chernihiv.

13. Chebonenko, S. O., Dryzhak, V. V. and Novak, V. I. (2006), *Penitentiary pedagogy and social-educational work with convicts*, Chernihiv.